

VIJF OUDE ZEGELS,

beschreven en toegelicht

DOOR

Mr. J. DIRKS.

VIJF OUDE ZEGELS.

Als hulpwetenschap voor de geschiedenis en in het bijzonder voor de kennis van de elkander opvolgende geslachten neemt de zegelkunde eene belangrijke plaats in. Zulke in metaal gesneden voorwerpen, dikwijls uit den grond te voorschijn komende (na daarin eeuwenlang bedolven te zijn geweest), verplaatsen ons door hunne afbeeldingen en omschriften in lang vervlogen tijden. Zij stellen ons een voorgeslacht voor den geest, dat eens zijn hand daarop drukte om waarborg te geven aan wat men daarmede bezegelde. †) Een voorgeslacht, dat nog langen tijd behoefde eer het op het denkbeeld kwam de letters, die men *samen gevoegd* afdrukte en waardoor men woorden en zinsneden bekwam, ook eens *afzonderlijk* af te drukken, naarmate ze voor een woord noodig waren, en de *drukkunst* uit te vinden.

Een vijftal dier zegels wenschen wij met weinige woorden te beschrijven en op te helderen.

I. Ovaal looden zegel met aanhangsel om het op den borst aan een koord gehangen bij zich te kunnen dragen. Eenigzins door een spade-steek beschadigd. Omschrift: (in monnikkenschrijf) *Sigillum Lamberti canonic(i) de Wismar*. (Zegel van *Lambertus*, kanunnik van Wismar). Het midde deel van het zegel vertoont een lelie met haar petalén,

†) Zie *Overijsselsche Almanak*, 1845. *Sphragistische Aphorismen*, blz. 52—55.

geflankeerd links door een halve maan en rechts door een achtpuntige ster en wat hooger door twee kruisjes. *)

Looden zegels met oog zijn steeds oud. Het lood leent zich beter dan het harde koper voor den goeden vorm der letters en figuren, die men er in wilde snijden. Ook het oog er aan is een teeken van ouderdom en wel uit de twaalfde eeuw. Gevonden in 1850, ter plaatse waar eenmaal het klooster *Lidlum* (bij Tjummarum) stond, en geschonken door den Heer E. J. Alta, (toen Secretaris van Barra-deel) wees de vindplaats van zelf aan hoe dit zegel van dien Wismarschen kanunnik *aldaar* kon gevonden zijn. (Wij gissen, dat het met zijn lijk begraven werd.)

Slaan wij toch de *Oudheden en Gestichten van Vriesland* (Leiden 1723) II, blz. 164 (8°) op, dan lezen wij aldaar »Dat een heer *Lambertus* tot eerste proost van het klooster *Lidlum* werd benoemd en dat hij een »Reguliere kanunnik” was, terwijl ons zegel ons leert, dat hij uit *Wismar* 1) (een stadje aan de Oostzee, ten oosten van Lubeck) afkomstig was. Wat later namen de *Lidlummer* monniken den regel der *Praemonstantenzer* orde aan, legden het zware kleed af en trokken een wit gewaad aan. Hun eerste *abt* was *Jelmarus* (1182—1192). 2) Bij gevolg is dit zegel omstreeks het midden van de twaalfde eeuw gesneden. Het berust (evenals al de volgende) in het Museum van het Friesch Genootschap. (*Cat. Museum*, blz. 165, no. 418. *Verslag* 1853, blz. 48.)

II. Ovaal koperen zegel, aan den achterkant met een oog om het om den hals te dragen. Omschrift: *Sigillum*

*) Lelies, halve manen, rozen, sterren hebben allen betrekking op den in Friesland zoo hoog staande *Maria-cultus* of *Maria-verering*, volgens Dr. Mensinga in *Vierteljahrsschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie* (1879) s. 80. Meded. van Mr. van Brucken Fock, 24 Dec. 1883.

persona in Winzum. In het midden: *H. Maria* met het kind Jezus op den linkerarm. Voor haar knielt een man in monnikengewaad, de *persona*.

Het vinden van dit zegel in een stuk land onder Bajum ten noorden van Winsum (waar tusschen het klooster *Monnikke Bajum* lag) eigen aan Dr. J. Oosterhaven te Winsum, geeft ons de zekerheid, dat wij hier een *Friesch zegel* voor ons hebben en van *Winsum* in de Groninger Ommelanden geen sprake kan zijn. De schenker er van, de Heer S. G. Bakker, woonde ook te Winsum. (*Cat. Museum*, blz. 166, no. 420).

Persona 3) zegt Du Cange (in voce) *Glossarium* III, p. 250, *folio* Editio Lutetiae Parisiorum 1678) est Clericus qui Beneficia Ecclesiastica obtinet, . . . is, qui Beneficia, seu Ecclesias per Vicarios deserviri curat, dum ipse potiori reddituum parte fruitur." Het is nog dikwijls zoo in Engeland, de *Reverend* geniet de meeste inkomsten, waarvan zijn plaatsvervanger de *Vicaris* slechts een gedeelte voor het waarnemen van den dienst bekomt. Wie was hier deze *persona*? De *Oudheden* vóórnoemd geven opheldering. Wij lezen aldaar (II, blz. 267): De parochiekerk van Winsum, die ter vergeefinge der abten van Lidlum plagt te staan, bragt 100 goudguldens (dus f140.—) op; het Vikarischap 76 (f106.40). De prebende die er was gaf jaarlijks 90 goudguldens (f126.—). Aan den proost werden 16 schilden betaald. — Hoe kwam de abt van Lidlum aan dit recht van begeving? Waarschijnlijk door hetgeen de *Oudheden* (II, blz. 163) melden over de stichting van het klooster Lidlum, gezamenlijk door *Sibo van Lidlum* en *Tjalling Donia van Bonneterp* uit Winsum. Deze bouwden, te zamen, het eerste kloostertje Lidlum. Natuurlijk had *Donia* dit *Bonneterp* in zijn bezit, omdat hij, een rijk man, er naar ge-

noemd werd. Tusschen *Winsum* en de *Winsumer* buren lag de hoogste terp van Friesland, die ook vele kostbare kerkelijke oudheden opleverde. (Zie *Cat. Museum*, blz. 71, no. 53).

III. Ovaal prachtig en zeer diep gesneden, geelkoperen zegel met daaraan gehecht oog. Omschrift: \div *Sigillum*/ *LIVDONIS SIIGERDOTIS DE LIWERT* (Zegel van *Livdo* (*Lieuwe*) priester van Liwert (Leeuwarden)).

In het midden: Een priester, blootshoofd, omhangen met de stola, staande, rechtsgewend met opgeheven samen-gevoegde handen in biddende houding. Voor hem staat een miskelk op een voetstuk. Eene uit den hemel komende hand strekt zich zegenende over den miskelk uit.

Dit fraaie zegel werd, in het gezicht van Leeuwarden, gevonden in den terp, tevens begraafplaats van het nonnenklooster *Bethlehem*, bij *Wijns*. Het werd aan het Museum geschonken door Mevrouw *Douairière W. S. van Sminia*, geb. *Buma*, wonende op de *Klinse* in het naburige *Oudkerk*. (*Verlag 1882/83*, blz. 22—25).

Eenigzins breedvoerig met het oog op de door wijlen *Jan Ernst Hooft van Iddekinge* in 1881 in zijn *Friesland en de Friezen in de Middeleeuwen*, blz. 77—80, beweerde stelling, dat bij het op de munten uit de elfde eeuw voorkomende *Linvert* of *Liunvert* enz., niet aan Leeuwarden maar aan het gehucht *Leeuwte* bij *Vollenhove* zoude zijn te denken, hebben wij in het *Verlag 1882/83*, blz. 22—25, den ouderdom van dit prachtige zegel aangetoond en het tot de dertiende eeuw teruggebracht. Wij vermeenen dit niet alhier te mogen herhalen. Sedert 1881 heeft trouwens niemand de bewering van *Iddekinge* beaamd, neen zij is integendeel altijd bestreden. *Colmjon* zegt (*Register*, blz.

8): Zij rust onzes inziens »op onvoldoende gronden.» Prof. Blok stemt daarmee overeen. 4)

Alle penningkundigen, zonder eenige uitzondering, kennen de munten met *Lunwert*, *Linnwert* enz. 5) aan Leeuwarden bij voortdurende toe, doch het is hier de plaats niet om ons verder over die (zacht gesproken) 6) zonderlinge stelling uit te laten. Genoeg, zij het te herinneren, dat reeds lang vóór het jaar 1147 (*Charterb. I*, blz. 76), toen *Wigbald*, abt van Corveij werd, diens voorgangers inkomsten uit de kerk van *Lienward* trokken; dat in de eerste helft der 13de eeuw *Lüwerd* den burgers van Lubeck vrijen toegang tot hunne haven en veiligen terugkeer gaven, (*Urkundenbuch der Stadt Lubeck I*, no. 162, v. d. Bergh, *Lijst*, blz. 14), bewijzen ten overvloede hoe hoog de oudheid dier plaats opklimt. Ook de zegenende hand (*dextera dei*) is eene zekere aanwijzing, dat het zegel tot geen later tijdperk dan de XIIIe eeuw behoort, *immers op munten verdwijnt die hand reeds op het einde der XIIe eeuw.* †)

IV. Zeer fraai gesneden, geelkoperen, ovaal zegel met koperen handvat van achteren (dus van jongeren tijd dan nos. I—III, die aan koorden gedragen moesten worden). Omschrift in fijne, keurige letters, monnikkenschrijft, gesneden op een paar linten of wimpels: *Sigillum* × *dm̄ (domini)* × *abbatis* × *in* × *Dockum*. (Zegel van den heer abt van Dockum).

In het midden: rechts: de *H. Bonifacius* gemijterd met den aartsbisschoppelijken staf in de linker- en een mis-kelk in de rechterhand. Voor hem knielt de abt van Dockum in biddende houding. De staf achter dezen geplaatst doet toch in dezen persoon den abt herkennen. Dit prachtige zegel in keurig palmhouten foudraal of doosje

†) Opmerking van den Heer J. Schulman, 10 Dec. 1883.

geplaatst is, in der tijd, aan het Genootschap geschonken door den HoogEdel Gestr. Heer A. J. B. de Roije van Wichem, Kolonel te Nijmegen. (*Cat. Museum*, blz. 166, no. 422).

Dit zegel was een zegel, dat door elkander opvolgende abten van Dockum gebruikt werd. In de *Oudheden* vernoemd (I, blz. 404—405) lezen wij: »Te Dockum was een »Kloosterkerk 7) met een convent van monnikken, dewelke »ter gedagtenisse van den H. kruisgezant *Bonifacius* ingewijd was. Deze *H. Bonifacius* was onder den ban (klok»slag) van deze stad door de (van het Christendom) afvallige Friezen dood gesmeten (A. 755, 5 Juni). Deze kerk was »eens zoo groot als (dan) de parochiekerk 8) en had een »hoogen toren, maar de gansche kerk (den toren alleen »uitgezonderd) 9) is afgebroken en met den grond gelijk »gemaakt. Het convent plagt bewoond te worden van Reguliere Kanunikken, naderhand tot de orde van S. Norbertus overgegaan en is een zeer vermaarde Abdij geworden »der h.h. *Augustinus* en *Norbertus* toegewijd.»

Het is hier de plaats niet om over de geschiedenis dier Abdij en de levens der abten er van uit te weiden. In de *Oudheden* (I, blz. 415) vindt men de namen van een drietal abten in 1414, 1491 en 1579 levende. Hooger klimt het *Charterboek van Vriesland* op. In deel I, blz. 87, A°. 1218, is een brief van den Jeruzalemschen patriarch ook aan den abt van Dockum gericht te vinden.

Iets later (5 Mei 1228) hielp Tr., abt van Dockum, mede tot een zoen over manslag (*Matthaeus, Analecta II*, pag. 88). (Editio in 4to) v. d. Bergh, *Lijst*, blz. 12—13. Onder de abten van Oostergo 10), die zich (26 April 1297) bij Jan I, graaf van Holland, verontschuldigen, komt ook voor de abt *W. Sancti Bonifacii in Dockum*. Op de klok

van Roodkerk leest men (in het Latijn) dat die door *Nicolaas* is gegoten in 1307 ten tijde *Menardus* abt van Dockum was (Vrije Fries XVI, blz. 159). Ook aan de verzoening tusschen de Friezen en Groningers op 29 Juni 1338 (*Charterb. I*, blz. 195) nam de abt van Dockum deel, doch bezegelde den verzoeningsbrief niet. Den 30 Juni 1393 schreef *Wijbrandus*, deken van Oostergoo, een confirmatiebrief van een brief aan den abt van Dockum gegeven. (Colmjon, blz. 92, no. 382). Van een abtszegel van Dockum vonden wij het eerst sprake (4 Oct. 1393) in een zendbrief van Achtkarspelen. (*Bijdragen tot de geschiedenis enz. van de prov. Groningen III*, blz. 157. Colmjon, blz. 93, no. 389). Waarschijnlijk ons zegel, dat uit de vijftiende eeuw zal zijn, werd, 5 Juni 1421, gebruikt om eene donatie te bezegelen. (*Charterb. I*, blz. 435.) *Sifridus* heette toen de abt, die ook wel, zooals wij (*Charterb. I*, blz. 449) lezen, het convents zegel van den zoenbrief behangen zal hebben, t. a. p. medegedeeld. Als, Eerwerdighe vader heer, »komt *Willem* Abt te Dockum in een Zoenbrief van 26 Mei 1443 (*Charterb. I*, blz. 523—524) voor. »Ick frater *Wilhelmus*, Abt tot Dockum, in een ghetuech disser waerheit heb vnssis Conventis seghel an dissen breef mede ghehanghen.»

V. Rond geelkoperen zegel met handvatsel, diep maar ruw ingesneden met sommige zeer onduidelijke letters, zoodat de eerste lezing (*Cat. Museum*, blz. 166, no. 424) aldus te verbeteren is. In monnikenschrift staat er: + *Sigillum* × MIROZLAI DE GRAMBEWO. (Zegel van Mirozlaus van Grambewo).

In het midden is een wapenschild, waarin een rechtsgewende leeuw, te voorschijn komende (*naissant*) uit de tinne van een toren. Gevonden in den grond van het

voortijds beroemde klooster *Klaarkamp* bij Rinsumageest. Geschenk van den Heer G. Jongasma, Secretaris van Dantumadeel te Rinsumageest.

Dit zegel heeft jarenlang rondgezworven eer het den schenker gelukte om het voor het Friesch Genootschap voor vast in handen te bekommen en het daaraan welwillend aan te bieden. Toen wij het voor het eerst (April 1846) zagen, verplaatste *en* de vorm *en* het wapen *en* vooral het duidelijke *Grambewo*, alsmede de aanvang van den persoonsnaam *Mibo* (later als *Miro* gelezen) ons naar N. O. Duitschland en vermoeden wij daarin een bewijs te vinden, van betrekking tusschen de landen aan de zuidkusten der Oostzee gelegen en Friesche kloosters. — Door tusschenkomst van den Heer Mr. B. F. W. von Brucken Fock te Middelburg, (wiens groote belangstelling in het Friesch Genootschap en het Museum ons ook later bleek, door het schenken van eene belangrijke som tot opbouw er van) ontvingen wij een schrijven van den Heer von Bulow, Archivrath te Stettin, van 22 Januari 1884, waarbij werd toegestemd dat de ZL en D' onduidelijk waren (misschien ook wat misteekend bij het lithographeeren) en dat de naam *Mirowslaw* naar Pommeren of Pommerellen verwees. Een Castellan (slotvoogd) met dezen naam was b. v. te Demnin en Wolgast, volgens oorkonden van 1227—1229; een andere edelman in 1234 te Stettin droeg ook dien naam. Verder lazen wij »*Grambewo* is een »nobler'' vorm voor *Grabow*, een zeer dikwijls voorkomende wendische plaatsnaam ook in Pommeren en Pommerellen, b. v. bij Schwetz. †) De wassende leeuw (*lion naissant*) komt te dikwijls voor om bepaald het wapen als dat van de familie *Darguschen* te bestemmen, enz."

Genoeg om het zegel als afkomstig uit de genoemde

†) Schwetz aan de Weichsel bij Terespol, bij de lijn Bromberg-Danzig.

streken te herkennen. Op zich zelf beschouwd is dit niet belangrijk maar als een sprekend bewijs van oude betrekkingen tusschen Friesland, en (zooals *Vondel* zegt): *het vette land van Pruissen*, in uitgebreiden zin genomen is het merkwaardig.

Een paar voorbeelden van die betrekkingen zullen wij bijbrengen.

In 1860 nam Mr. L. Ph. C. van den Bergh in zijne *Lijst van Oorkonden, die in het Charterboek van Friesland ontbreken* (I, 753—1300) blz. 11, een stuk op uit *Miraeus, Opera diplomatica*, T. III, p. 77, van het jaar 1208 getiteld: *Boguslaw †*) en zijn broeder *Kasimirus**), vorsten van Pommeren, geven aan de broeders van Mariengaard, in hun land gekomen, eenige goederen bij *Treptow* en elders.

V. d. Bergh schijnt destijds nog vrij onbekend te zijn geweest met de betrekkingen tusschen Pommeren en Mariengaard, althans hij vroeg nog: *Is dit, zooals Miraeus wil, Mariengaard in Friesland?* Colmjon, die 24 jaren later (1884) in zijn *Register*, blz. 10, onder n°. 46 dit stuk van het jaar 1208 ook vermeldde, gaf daarop een bevestigend antwoord. »In *Oudheden en Gestichten van Vriesland* (I, blz. 390) leest men, dat *Anastasia*, hertogin van »Pommeren, genegen was in Slavoniën een nieuw klooster »op te richten, en daartoe eenige nonnen uit het klooster »van Bethlehem (bij Wijs) (onder Mariengaard behorende), »verzocht, welk verzoek door *Sibrandus*, zesden abt van »Mariengaard (1230—1238) werd ingewilligd. Van die »gebeurtenis, waaruit tot eene zekere betrekking tusschen »de vorsten van Pommeren en dit klooster, te dier tijde, »besloten mag worden, vindt men het uitvoerige verhaal in

†) Bogislaw II, 1187—1220, 23 Januari.

*) Kasimir von Demnin, 1134—1180 0/11. Pommeren 1187—1219.

Gesta Abbatum orti S. Marie, uitgegeven door Aem. Wijbrands (Leeuwarden 1879) pag. 161 en volgende.

Wijbrands verwijst (blz. 161) nog naar een (in noot 10 aangehaald) werk van Winter, en diens dwaling, dat het zenden dier *nonnen* onder den abt *Siardus* (1194—1230), den voorganger van *Sibrandus* (1230—1238), zoude hebben plaats gevonden. Neen! deze eerstgenoemde zond *monnikken* en geene nonnen naar *Belbog*, (*quae*) dat zijn de *nonnen*), *vestigia fratrum ad eundem locum transmissorum sequentes*, p. 163.

Winter (t. a. p. S. 214) meldt nog dat *Anastasia*, de hertogin van Pommeren, weduwe van *Bogislaw II* († 1220 23/4), toen Zweedsche monnikken het opgaven het Treptow-land aan de Prega te bebouwen, op raad van *Sigwin* (Bisschop van *Camin*), hare oogen op het klooster *Mariengaard* in Friesland, dat buitenlands in groot aanzien verkeerde, vestigde. Zij hoopte daaruit mannen te bekomen, die aan inspanning en arbeid gewoon, met gloeienden apostolischen ijver vervuld en geschikt om te onderwijzen, het Evangelie te verkondigen en het Christelijk geloof in haar land te planten. Hare hoop werd vervuld. Aan die monnikken wees zij de plaats *Belbuch*, op een eiland in de Rega gelegen bij *Treptow* (een plaatsje tusschen *Demmin* en *Neu Brandenburg* aan den spoorweg van *Berlijn* naar *Straalsund* gelegen) aan. (*Belbuc*, *Biallbog* beduidde: *witte God* en duidde eene plaats aan waar *de God des lights*, *het goede wezen* vereerd werd). Het lag op een hoog, veilig punt, tusschen de vette moerassen die de Rega (*Trebel*) en de in het land binnendringende zee hadden doen ontstaan. 900 schreden ten Z.O. lag *Treptow*, waar reeds in 1170 een kerk stond. Het doel van deze Praemonstatenser monnikken was om het land van *Treptow*, het middelpunt dier woeste streken, in cultuur te brengen

en te »missioniren». Twaalf dorpen werden hun gegeven, maar slechts één er van was gebouwd. Met noesten vlijt gingen de Friesche monnikken aan het werk en nu is het een land van belofte, schoon en rijk, waar der Friesche kolonisten spraak en zeden nog herkenbaar zijn. Het klooster werd door giften en tienden rijk, vooral van schenkingen van de hertogin *Anastasia*, opdat het daardoor in staat zoude zijn ook een Praemonstatenser *nonnenklooster* te stichten. Wederom vestigde, zooals wij zagen, zij het oog nu op *nonnen* uit Friesland. Achter het werk van Winter (als aanhang (3) van blz. 222) vindt men het verhaal hoe zulks geschiedde, getrokken uit het in *Hugo, Annales II*, pag. 711, opgenomen *Chronicon Abbatis Sibrandi Leonis*. De abt van het klooster te *Belbuch* heette toen *Otto*. Tien der voornaamste nonnen gingen, uitgekipt uit de overigen, mede. Het waren: *Anna*, uit het oude geslacht *Markelen* (*Martena*) zijnde een zusters kleindochter van *Reinicus* (*Rintje*) *Reinder*) van *Martena*, den medestichter van het klooster *Mariengaard*; *Sibriga*, zuster van den bovengenoemden *Otto*; *Utra*, uit Groningen; *Urst*, uit Leeuwarden; *Test*, uit *Marne*, en *Tottu Vestringa*, uit Westergo en vier andere. Zij gingen over zee naar Hamburg en verder over land naar *Belbuch*, waarbij zij de stichtingen der Praemonstatenser orde te *Butzelburg* en *Brade* bezochten. Te *Treptow* werden zij op de vriendelijkste wijze door *Anastasia* ontvangen. Zij deed ook van de wereld afstand, stelde zich aan het hoofd en bouwde een klooster bij *Wissekow*, dat *Marienbosch* (*Rubus Sanctae Mariae*) naar de vele *braambeziënboschen* op die plaats en naar het voorbeeld van den naam *Mariengaard* (*Hortus S. Mariae*). Zij stierf aldaar eerst in 1240, tachtig jaren oud. (Zie verder *Winter*, S. 223).

AANTEKENINGEN.

1) Deze *Lambertus* was uit *Wismar* in Pruisen. Eene andere betrekking tusschen *Leeuwarden* en *Wismar* (1286) vindt men in eene kennisgeving van die laatste plaats (toen waarschijnlijk machtiger dan thans) aan *Leeuwarden* (*Le-wart*) en andere steden. *Urkundenbuch der stadt Lubeck I*, S. 456, no. 501. *Vrije Fries IX*, blz. 17. *Colmjon, Register*, blz. 25, no. 107.

2) De belangrijkheid van het klooster *Lidlum* blijkt ook uit de stukken (1317) *Charterb. I*, blz. 157, en (1338) *Charterb. I*, blz. 195.

3) *Wibrandus Allardi* (1408), Pastoor der kerk van *S. Vitus* te *Leeuwarden*, noemt zich in het *Charterb. I*, blz. 368, *Persona et Decanus Lewerdensis*. In het *Inventaris van het archief der stad Leeuwarden*, blz. 34, komen in 1453 voor Heer *Jella* (*Juwisma*), *Persona* te *Oldehove*, Heer *Hermen*, *Persona* te *Nijehove*, en blz. 37 (1463) Heer *Douwo*, *Persona* te *Ferwerd*.

4) Prof. P. J. Blok in zijne belangrijke *Studiën over Friesche toestanden in de Middeleeuwen* (*Bijdragen Nijhoff—Fruin*, 3de reeks, VI, no. 1, blz. 27): »De theorie van Hooft omtrent de identificatie van »*Linvert*» op de munten met het nooit op den voorgrond tredende en niet eens Friesche gehucht *Leeuwte* (bij *Vollenhove*), komt mij zeer zwak voor.»

5) In eene winter-avondvergadering van het Friesch Genootschap (zeer lang geleden), deelde ik eene nieuwe gissing mede over de oorspronkelijke beteekenis of afleiding van den naam *Lunvert*, zooals die meer of min veranderd op vele munten uit de elfde eeuw voorkomt. Ik zei toen nagenoeg: »het woord is samengesteld uit *Lvne*, d. i. *Trajectvm*, *Overzetplaats*, of *Veer* en *Weerd* en die overzetplaats over het *Boerdiep*, of liever de *Middelzee* van Leeuwarden, b. v. naar Marssum, was in de *Weerd*, de dijk naast den mond of den uitloop in de *Middelzee* van de *Ee* (*Eewat*, *Heerenwalletje* bij de *St. Jacobspoort*). (*Eekhoff I*, blz. 202). Ik grondde toen deze beteekenis van het woord *Lune*, *Lvne* of *Livne* op eene plaats, voorkomende in een der deelen der *Forschungen für deutsche Geschichte*, nu moeielijk weder te vinden, waar vermeld wordt dat *Lune* beteekent een *overzet* of *veer* en dus *Lunvert* = *Lunveerd*, de plaats (*weerd*) waar dat *veer* was. *Luneburg* is de *burg* bij het *veer* over een tak van de *Elve*, de *Ilmenau*, ja, in Friesland ligt het *Huis ter Lune*, d. i. *het huis* bij het *veer*, de overzet over het *Dokkumerdiep*. Mijne eenvoudige uitlegging of liever afleiding vindt geen bijval bij den Archivaris van Leeuwarden, die in zijne *Beschrijving* (Aanteekening 44, blz. 294) die afleiding vindt in *Ljoue-weerd*, de bezitting van zekeren *Lieuwe*, doch daarmede was de veel oudere naam *Lunvert* niet opgelost. Het stukje dat ik daarover had opgesteld en aan den opposant ter plaatsing in de *Vrije Fries* overgaf, ging (zooals mij bij onderzoek ter drukkerij van den heer *Miedema* veel later bleek) wel in handen van den zetter over, werd gezet, de proef er van afgegeven, doch toen die niet terug kwam (*ik zag die nooit*), vielen de letters (na lang wachten) *weder in pastei*, zooals de *terme technique* is. Toen ik zulks ontdekte, had ik geen lust nogmaals het

betoog te schrijven. Thans voeg ik aan het toenmaals gesprokene nog bij, dat in een werkje van A. Tibus (Domkapitular und geistlicher Rath) getiteld: *Beiträge zur Namenkunde Westfälischer Orte* (Munster 1890, S. 80) op V Kreis *Ludinghausen*, de volgende namen voorkomen, allen aan rivieren gelegen. a. *Allünen* aan de Lippe, een stad en vesting 1193, daartegenover *Lünen* (veel jonger), *Allünen* ontstond uit de hoven *Sullivnon* en *Nordlivnon* zuid en noordelijk van *Allünen*. b. *Luneburg* aan de *Ilmenau* kwam het eerst voor in 956. (*Lünwert* 1039—1047) als *Liuniburg*. Verder c. *Lunni* (*Plantünne*) ligt aan de rivier de *Aa* (beide komen reeds in het Werdensche Heberegister voor). d. *Haselünne* ligt aan de *Hase*. e. *Lüna* (*Leun*) aan de *Lahn*. »Da alle diese Orte an einem Flusse liegen, mag in dieser Lage die Aufklärung über die Bedeutung von *lün*, *lün* zu suchen sein.» Recte! nog een stap verder *Lün-Lone* = *trajectum*, *veer*, *overzetplaats* en de Domkapitular was er geweest. Wij hebben hem »schriftelijk» dien stap helpen doen, zoodra wij zijne opmerking lazen.

In het *Verlag* 1882/83, *Aanwinsten*, blz. 24, hebben wij als bewijs voor de belangrijkheid van het *forum Lewert* ook aangevoerd, dat het vóór het jaar 1230 reeds een *beid* rijk was. Wij schrijven opzettelijk het woord *rijk*, want wij stemmen in met den Heer E. D. M., als hij in zijne *Sigillographie du Ponthieu* (Abbeville 1855, p. 6) schrijft: »Avoir un sceau pour le mayeur, une cloche pour le Beffroi, une potence, un pilori et un bourrel (bourreau) cela flattait toujours beaucoup l'orgueil municipal des bourgeois du moyen âge.» En in Leeuwarden had zelfs de priester zulk een fraai zegel.

6) De zonderlinge stellingen van wijlen den Heer Hooft

van Iddekinge, in zijn in den tekst genoemd werk, gaven ook buitenlands aanstoot, b.v. H. Jaekel, blijkens zijne grondige stukken *Die friesische Wede* (*Zeitschrift für Numismatik. Redigirt von A. von Sallet*, Berlin 1884, XI, S. 189—201). *Das friesische Pfund und die friesische Mark*, (XII, S. 144—200 (57 Seiten). *Ein lehrreiche Aufsätze*, (XV, S. 300), zegt K. E. H. Krause, in zijn *Die friesische Tuna; Tahabir* (uitstekend bevoegd beoordeelaar van het numismatieke gedeelte er van) schreef t. a. p., XI, S. 201: »Eine »wunderliche Behauptung des Hooft van Iddekinge, das »*Liudmark* eine *Mark* bezeichne wie sie gerade in dem »oder jenem Lande üblich sei. Es hätte dann die zu »*Liudmark* gesetzte Angabe über ihre Hohe gar keinen »Sinn.“ Een ander (de grootste kenner van middel-eeuwsche Duitsche munten) H. Dannenberg, zegt t. a. p., XI, S. 353, »dass Tergast (in zijn uitstekend werk: *die Münzen Ostfrieslands I* (Bis 1466) Emden 1883) ist beizustimmen wenn er Iddekinge's Versuch das MERE auf gewissen Denaren HLERC zu lesen, und sie demgemäss nach dem ostfriesischen *Leer* zu verlegen verwirft, denn das M in MERE ist auf dem mir bekannten Exemplare ziemlich deutlich. Theil XII, S. 146, neemt Jaekel, een loopje met H. v. I. »Mit fröhlicher Sicherheit nimt H. v. I., p. 18 ff., den *Denarius Agrippinae*, ohne Weiteres für den Kölner Silberdenar, der $\frac{1}{10}$ Kölner Loth wog.“ Aldaar, S. 151, luidt het: Es ist ein *unbegreiflicher Fehler Iddekinges*, wenn er in seinem Buche (p. 19) bei die Untersuchung des Werthes des Schillings *cona* die Angaben der beiden Rüstinger Manuscripte, (die allein unter allen friesischen Rechtshandschriften diese Bezeichnung kennen), unbeachtet lässt und nur die im 16 Jahrh. geschriebenen, von Fehlern und Widersprüchen wimmelnden Bemerkungen der Wühr

dener Handschrift benutzt, u. s. w. Solche Fehler in der Methode lassen uns zu keinen sicheren Resultat gelangen. Auch für numismatische Untersuchungen is strengere Methode erstes und letztes Erforderniss. »Wie enkel dingen zegt die nooit vóór hem beweerd zijn, loopt groot gevaar dingen te zeggen, die niemand *na* hem beweren zal.» (J. H. Gunning Hz. te Bennebroek. Kerkelijke Courant 1 Jan. 1885).

7) De WelEerw. Heer J. Hogeman, Pastoor van Slagharen, zegt in de *Friesche Volksalmanak* (1890), blz. 188: »Het klooster en de kerk te Dokkum hebben vrij zeker hun oorsprong te danken aan Ludgerus, die zich hier in het jaar 777 vestigde, tenzij daar de eerste kapel door *Willehadus*, die hier omstreeks 766 aankwam, werd gebouwd. De bijvoeging »of wel door Bonifacius, die in 753 in Friesland vele Christenkerken heeft gesticht», bestrijdt de geachte schrijver zelf door de aanhaling van de plaats in het *Vita Bonifacii* (Pertz. *Monumenta*) II, p. 353, gevoegd »in quo loco martyrii postea constructa est ecclesia.» Zeker waren in 755 de vroegere kapellen, zoo zij bestaan hebben, door de toen zoo bij uitstek aan het heidendom gehechte Friezen, vernield.

8) Ook in Leeuwarden was de Jacobijner kloosterkerk veel grooter dan de parochiekerken van Olde- en Nijehove.

9) Die toren, afgebeeld in de *Friesche Volksalmanak* 1849, is in 1832 †) afgebroken. Een herinnering er aan

†) Bij no. 384 *Cat. Museum*: De *Bonifacius-toren* (in olieverf op koper) staat afgebroken in 1829, doch onder het prentje: Afgebroken in 1832. Hij stond 80 voeten ten N.W. van de kerk en was bijna 200 voeten hoog. (*Tegenw. Staat van Friesland II*, blz. 266).

berust nog in ons Museum. In *Cat.*, blz. 161, no. 385, vindt men toch vermeld: Een koperen (fraaie) pijpuithaalder, waarvan de knop voorstelt de Bonifacius-toren van Dokkum, met het opschrift: »De Dokkumer toren,

Zooals die was te voren.”

10) *Oostergoo*. Merkwaardig is nog in dit stuk van 1297 de verklaring van die abten van *Oostergo*, dat niemand uit *Oostergo* was opgetrokken om een zeker kasteel van Graaf Jan I in *West-Frisia* te vernielen. Dat hadden de *Westergoërs* alleen gedaan. Zij uit *Oostergo* hadden met die uit *Westergo* niets uit te staan. Eene zee, het *Boerdiep*, en eene afzonderlijke jurisdictie scheidten hen. (Van *Bordego* is nog sprake in 1338. *Charterb. I*, blz. 195). In de kronijk van den abt *Sibrandus Leo* (bij Franz Winter, *Die Praemonstatenser des zwölften Jahrhunderts und ihre Bedeutung für das nordöstliche Deutschland*, Berlin 1865, S. 347) lezen wij: »Van een non *Totta Vestringa* (*Westra*) ex *Westergoa*, sic dicta quod eo tempore (13de eeuw) ob maris interluentis ostium *Frisia* foret *bimembris*, modo maris recessu in terram novam (*Nijland*) mutata ivierit.”

11) *Grembow*, dorp in het Regierungsbezirk Posen (Koningrijk Pruisen). *Grambow*, twee dorpen bij Stettin. *Drie* dorpen in Mecklenburg-Schwerin. *Grambewo*, zes dorpen in Posen. (Mededeeling van Mr. von Brucken Fock, Wiesbaden, 21 Jan. 1884.)

12) *Bädeker* zegt, am *Trebel* 151 kilometer von Berlin.

VERBETERINGEN.

Blz. 287, regel 5 v. o. staat *kelk*, lees: *boek*.

» 293 moeten wegvallen van regel 15, 14 en 13 v. o. *Martena—Mariengaard* en daarvoor te lezen: *Merkla*. (Zie over dit geslacht *de Vrije Fries* XVI, blz. 309).
